

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УЧАСНИКІВ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ГРУПИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

ВОЗНЮК Андрій Андрійович - кандидат юридичних наук, доцент, завідувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

В статті досліджено уголовно-правову природу терористической групи, передусмотренной ст. 258-3 УК Украины. Рассмотрены актуальные вопросы квалификации терористического акта, совершенного по предварительному сговору группой лиц, и сформулированы на этой основе предложения по совершенствованию уголовного законодательства.

Ключові слова: *співучасть; терористична група; терористична організація; терористичний акт; змова на вчинення злочину.*

У статті 3 Конституції України задекларовано, що безпека людини визнається однією з найвищих соціальних цінностей на рівні з її життям і здоров'ям, честю і гідністю, а також недоторканністю.

Відтак, протидія злочинам, що посягають на безпеку людей є одним з найбільш пріоритетних напрямів діяльності українських правоохоронних органів. У КК України широкий перелік такого роду суспільно небезпечних діянь, однак з метою оптимально ефективного забезпечення кримінально-правової охорони усіх членів суспільства в Особливій частині КК України виділено спеціальний розділ IX «Злочини проти громадської безпеки». Однією з найбільших загроз для суспільної безпеки є злочинні об'єднання, насамперед організовані. Відповідно до загального правила, чим вищий ступінь організованості злочинців, тим вищий рівень підготовки вчинених ними діянь та латентності їх злочинної діяльності.

З метою забезпечення ефективної протидії злочинним об'єднанням встановлено кримінальну відповідальність за створення злочинної організації, банди, терористичної групи, терористичної організації, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування, а також участь у них, яка передбачена у ст. 255, 257, 258-3, 260 КК України.

Протягом останніх трьох років можна спостерігати динаміку росту кількості облікованих фактів створення злочинних об'єднань та участі в них. Причому якщо приріст злочинів, передбачених ст. 255 та 257 КК України, незначний, то для злочинів, передбачених ст. 258-3 та 260 КК України, характерний значний сплеск обумовлений ситуацією на Сході України. Так, якщо у 2013 р. обліковано 8 фактів створення злочинних організацій, у 2014 р. – 5, то у 2015 р. – 18, тобто більш ніж удвічі. Незначні тенденції приросту спостерігаються й у бандитизмі: у 2013 р. виявлено 14 таких злочинів, у 2014 р. – 12, у 2015 р. – 17. Щодо злочину, передбаченого ст. 260 КК України, слід відмітити, що у 2013 р. не обліковано жодного факту вчинення такого діяння. Проте, у 2014 р. зареєстровано 457 таких протиправних діянь, а у 2015 р. – 543. Ще більш тривожними тенденціями характеризується протиправне діяння, передбачене ст. 258-3 КК України: якщо у 2013 р. офіційно зафіксовано лише один такий злочин, то у 2014 р. – аж 478, а у 2015 р. – 849 [1].

Відтак, чи не найбільшу тривогу викликають злочини, пов'язані з функціонуванням терористичних об'єднань, кваліфікація яких на практиці обумовлена низкою проблемних питань, одним із яких є встановлення кримінально-правової природи (належності до певного виду злочинних об'єднань) терористичної групи.

Проблемні питання кримінальної відповідальності за терористичні злочини досліджували В. Ф. Антипенко, В. О. Глушков, В. П. Ємельянов, М. П. Кіреєв, В. С. Комісаров, В. В. Крутов, В. А. Ліпкан, В. В. Мальцев, Г. М. Міньковський, С. М. Мохончук, Г. В. Овчинникова, В. Є. Петрищев, В. П. Ревин, М. В. Семикін, О. Ф. Шишов та інші вчені. Водночас питання кримінально-правової природи терористичної групи, кваліфікації злочинів, учинених у складі цього злочинного об'єднання залишаються дискусійними в теорії кримінального права.

Метою статті є дослідження актуальних питань кваліфікації дій учасників терористичної групи і формування на цій основі пропозицій щодо удосконалення кримінального законодавства.

Дослідження варто розпочати із з'ясування кримінально-правової природи терористичної групи. Насамперед слід зазначити, що буквально тлумачення терміна «терористична група» дозволяє віднести її до групи осіб, що передбачена ч. 1 ст. 28 КК України. Пленум Верховного Суду України у своїй постанові «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 чітко не визначає, до якої форми співучасті належить терористична група [2]. У свою чергу, у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. терористична група визначається як група з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення терористичних актів [3]. В. П. Ємельянов, В. С. Зеленецький та М. В. Семикін доводять доцільність криміналізації у ст. 258-3 КК України саме організованої терористичної діяльності [4, с. 94-95; 5, с. 34-35; 6, с. 4; 7, с. 136].

Системний аналіз вищезазначених положень дозволяє висловити гіпотези про те,

що терористична група може бути: 1) групою осіб; 2) групою осіб за попередньою змовою; 3) організованою групою; 4) групою осіб, групою осіб за попередньою змовою та організованою групою.

У разі визнання терористичної групи групою осіб чи групою осіб за попередньою змовою виникає логічне питання: чому в КК України не криміналізовано створення та участь в організованій терористичній групі? Невже терористичні злочини вчиняють лише група осіб, група осіб за попередньою змовою та злочинна організація? Очевидно, що така редакція ст. 258-3 КК України є нелогічною. Якщо встановлено кримінальну відповідальність за створення та участь у терористичній організації та терористичній групі, то доцільно було б передбачити відповідальність за аналогічні дії, вчинені організованою терористичною групою. До моменту внесення змін до ст. 258-3 КК України терористичну групу не можна визнати організованою, оскільки у зазначеній статті вжито термін «терористична група», а не «організована терористична група».

Буквальне ж тлумачення ст. 258-3 КК України дає підстави стверджувати про те, що терористична група – це група осіб, тобто форма співучасті передбачена ч. 1 ст. 28 КК України, відповідно до якої злочин визнається таким, що вчинений групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою. Однак, юридична природа терористичного акту та інших терористичних злочинів, на наш погляд, виключає можливість їх скоєння у цій формі співучасті, оскільки група осіб (ч. 1 ст. 28 КК України) не передбачає попередньої змови між виконавцями. А терористичні злочини неможливо вчинити без заздалегідь досягнутої домовленості між співучасниками та усвідомлення мети злочинної діяльності – порушення громадської безпеки, залякування населення, провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, привернення

уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста). Мета злочину у цьому випадку є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину.

Крім того, учинення цього злочину зазвичай кваліфікується за сукупністю з іншими умисними злочинами. Приміром дії організатора терористичної групи, які вчинили підпал центрального входу будівлі СБУ в Полтавській області та готували інші терористичні акти, було кваліфіковано за ч. 1 ст. 258-3 (створення, керівництво та участь у терористичній групі), ч. 1 ст. 263 (придбання, зберігання і збут вогнепальної зброї та боєприпасів), ч. 1 ст. 258 (вчинення терористичного акту) КК України [8]. Це є додатковим аргументом того, що терористична група неможлива без попередньої змови її учасників.

М. В. Семикін вважає безглуздом встановлення кримінальної відповідальності за створення терористичної групи як групи осіб, передбаченої ч. 1 ст. 28 КК України, оскільки створення такої групи є нерозривною складовою частиною того злочину, заради вчинення якого ця група і була створена [9, с. 115-117].

Аналіз визначення терористичної групи, яка описана у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. [3] дає підстави віднести це об'єднання до спеціального різновиду групи осіб за попередньою змовою, що характеризується метою – вчинення терористичних актів, тобто злочинів, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 258 КК України. У зв'язку з цим, щоб визнати групу терористичною, необхідно довести мету вчинення її учасниками терористичних актів. Не можна погодитись з тим, що відповідно до буквального тлумачення цього поняття терористична група об'єднується з метою вчинення не одного, а декількох терористичних актів, оскільки ця ознака характерна для організованої групи, а не групи осіб за попередньою змовою.

Проблемним є й питання про кваліфікацію вчинення терористичного акту групою осіб за попередньою змовою, оскільки

у ч. 2 ст. 258 КК України встановлено кримінальну відповідальність за терористичний акт чи погрозу його вчинення, скоєні за попередньою змовою групою осіб, а у ч. 1 ст. 258-3 КК України за створення терористичної групи, керівництво такою групою або участь у ній, а так само організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи.

Виходячи з цього логічно такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ч. 2 ст. 258 КК України як терористичний акт, учинений за попередньою змовою групою осіб, та за ч. 1 ст. 258-3 КК України та як створення терористичної групи та участь в ній.

У зв'язку з такою кваліфікацією виникає логічне питання навіщо встановлювати кримінальну відповідальність за одне й те ж діяння, але у різних статтях. Крім того, чи доцільною є криміналізація створення терористичної групи за попередньою змовою саме у ст. 258-3 КК України, оскільки фактично такі дії можна було б розглядати як готування до терористичного акту групою осіб за попередньою змовою.

Неаргументованою видається й гіпотеза, відповідно до якої під терористичною групою розуміють групу осіб, групу осіб за попередньою змовою та організовану групу, оскільки один термін не може позначати три різні за змістом форми співучасті. Крім того, у цьому разі відсутня логічна диференціація кримінальної відповідальності за вчинення злочину у різних формах співучасті.

Безумовно, мають бути криміналізовані будь-які прояви співучасті, пов'язані з тероризмом, однак така криміналізація має бути науково-обґрунтованою, логічною та системною.

На підставі зазначеного пропонуємо у ст. 258-3 КК України вказівку на терористичну групу замінити вказівкою на організовану терористичну групу. Внаслідок таких змін вчинення терористичного акту групою осіб за попередньою змовою слід буде кваліфікувати за ч. 2 або 3 ст. 258 КК України.

Крім того, з метою підвищення ефективності запобігання терористичним актам за допомогою кримінально-правових норм диспозицію ст. 258 КК України можна допо-

внити новим діянням – «змовою на вчинення терористичного акту».

Якщо законодавець мав намір максимально криміналізувати будь-які суспільно небезпечні діяння, пов'язані з тероризмом, то у цьому випадку доцільно використати конструкцію ч. 1 ст. 109 КК України, де встановлено відповідальність за змову про вчинення протиправних дій.

Змова на вчинення злочину в Загальній частині КК є однією з форм готування до злочину (ч. 1 ст. 14), а в Особливій частині КК – однією з форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 109 КК України (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади) – змова про вчинення дій з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади.

Необхідність криміналізації змови на вчинення злочину обумовлена високим ступенем суспільної небезпеки терористичних злочинів. Не лише правоохоронні органи, але й законодавець повинен діяти «на випередження». Криміналізація змови на вчинення терористичного акту дозволяє кваліфікувати зазначені дії не як готування до злочину, а як закінчений злочин [10, с. 226].

Довільне тлумачення ст. 258 КК України особами, які не мають юридичної освіти, може створити у них хибне враження про те, що кримінальна відповідальність настає лише у разі вчинення закінченого терористичного акту. Відтак, на підготовчій стадії до терористичного акту особи недостатньо відчують невідворотність кримінальної відповідальності. Водночас безпосередня вказівка на змову про вчинення терористичного акту сприятиме позитивній кримінальній відповідальності певного кола осіб, які утримаються від вчинення у співучасті терористичних актів.

Введення до диспозиції ст. 258 КК України змови фактично означатиме криміналізацію готування до вчинення терористичного акту групою осіб за попередньою змовою як закінченого злочину.

Нині готування до терористичного акту слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 14, ч. 1 ст. 258 КК України. У разі ж введення до диспозиції

ст. 258 КК України змови про вчинення терористичного акту, готування до нього частково буде охоплюватись такою змовою і в окремих випадках не потребуватиме посилення у формулі кваліфікації на ст. 14 КК України. Крім того, дещо іншим буде порядок призначення покарання, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 68 КК України за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК. Ще одним важливим моментом буде той факт, що у разі не доведення факту готування до терористичного акту групою осіб за попередньою змовою, дії вказаних осіб альтернативно можна буде кваліфікувати як змову на вчинення терористичного акту. Хоча, з іншого боку, це може викликати певні складнощі у відмежуванні змови на вчинення терористичного акту від інших проявів його готування. Одна з відмінностей між цими категоріями в тому, що змова стосується лише декількох осіб, а готування до терористичного акту може бути вчинене і однією особою.

У ст. 258-3 КК України відсутній диференційований підхід до вирішення питань кримінальної відповідальності учасників терористичної групи та терористичної організації. Терористична група та терористична організація є спеціальними видами злочинних об'єднань, передбачених ст. 28 КК України. Однак, на відміну від загальних видів злочинних об'єднань, відповідальність учасників яких чітко диференційована, кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації передбачена в одній і тій же частині статті, а саме в ч. 1 ст. 258-3 КК.

У цьому випадку не враховано різний ступінь суспільної небезпеки терористичної групи та терористичної організації, а також альтернативних діянь, що утворюють об'єктивну сторону складу цього злочину.

Оскільки терористична група є менш суспільно небезпечним об'єднанням порівняно з терористичною організацією, відтак і міра покарання за злочини пов'язані з їх створенням та участю в них має бути різний.

Диференціювати кримінальну відповідальність необхідно і з урахуванням ступеня суспільної небезпеки окремих альтернативних діянь, що утворюють об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 258-3 КК.

Відтак, одним із способів аналізованої диференціації може бути розмежування відповідальності терористичних груп і терористичних організацій [11, с. 52-54].

Проведене дослідження дає підстави зробити певні висновки та обґрунтувати окремі пропозиції з удосконалення антитерористичного законодавства.

По-перше, у КК України повинні бути криміналізовані такі форми злочинних діянь, спрямованих на створення терористичних об'єднань та участь у них, як змова на вчинення терористичного акту (чи іншого терористичного злочину), а також створення терористичної групи за попередньою змовою, організованої терористичної групи і терористичної організації та участь у них.

По-друге, у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. слід внести зміни до термінів «терористична група», «терористична організація», враховуючи положення закону про кримінальну відповідальність, а також доповнити цю статтю визначенням організованої терористичної групи.

Під терористичною групою слід розуміти групу з двох або більше осіб, які заздалегідь домовились про вчинення терористичного акту.

Організованою терористичною групою необхідно визнавати стійке, попередньо зорганізоване, кероване об'єднання двох і більше осіб для здійснення терористичної діяльності.

По-третє, у ст. 258-3 КК України термін «терористична група» слід замінити на «організована терористична група».

По-четверте, до ст. 258 КК України пропонуємо додати змову на вчинення терористичного акту, розмістивши її у ч. 1 вказаної статті. Водночас кримінальну відповідальність за сам терористичний акт слід було б передбачити у

ч. 2 вказаної статті. У зв'язку з цим ч. 2 чинної редакції зробити ч. 3, а ч. 3 – ч. 4.

На підставі чого ст. 258 КК України викласти в такій редакції:

1. Змова на вчинення терористичного акту або погроза його вчинення.

2. Терористичний акт.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків.

4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що призвели до загибелі людини.

Примітка. Терористичний акт – це застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста).

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Форма № 1 (місячна) ЗАТВЕРДЖЕНО наказом ГПУ від 23 жовтня 2012 р. № 100 за погодженням з Держстатом України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820#

2. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 1. – С. 2–6.

3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено кримінально-правову природу терористичної групи, передбаченої ст. 258-3 КК України. Розкрито актуальні питання кваліфікації терористичного акту, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, і сформульовано на цій основі пропозиції з удосконалення кримінального законодавства.

SUMMARY

The article analyzed the criminal origin of the terrorist group as provided for by Criminal Code of Ukraine, article 258-3. Urgent questions of qualification of the terrorist act, carry out by previous concert group of persons are disclosed, thereupon proposals for improvement of the criminal legislation are framed.

4. Ємельянов В. П. Проблеми кримінально-правової протидії тероризму згідно з Кримінальним кодексом України / В. П. Ємельянов // Питання боротьби зі злочинністю : збірник наук. праць. – Х., 2006. – Вип. 12. – С. 87–103.

5. Зеленецький В. С. Концептуальні основи визначення категоріально-понятійного апарату у сфері боротьби з тероризмом : науково-практичний посібник / В. С. Зеленецький, В. П. Ємельянов. – Харків : вид-во «Кроссруд», 2006. – 80 с.

6. Семикін М. В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. В. Семикін. – Х., 2004. – 19 с.

7. Семикін М. В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження : [монографія] / М. В. Семикін ; за заг. ред. В. П. Ємельянова. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2003. – 145 с.

8. СБУ скерувала до суду справу про створення терористичної групи на Полтавщині. Прес-центр СБ України. 18 грудня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?jsessionid=FA62AAD143F877A788BF935E09326ED1.app1?art_id=135384&cat_id=123465

9. Семикін М. В. Кримінально-правове визначення створення терористичної групи чи терористичної організації / М. В. Семикін // Право і безпека. – 2002. – № 2. – С. 115–117.

10. Вознюк А. А. Актуальні питання диференціації кримінальної відповідальності за створення терористичної групи й терористичної організації / А. А. Вознюк // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – № 1. – С. 222–229. – С. 226.

11. Вознюк А. А. Окремі проблемні питання кримінальної відповідальності за створення терористичної групи чи терористичної організації / А. А. Вознюк // Правова Україна очима майбутніх фахівців: VI всеукр. студ. конф., 22 травня 2009 р. : тези доп. – Тернопіль, 2009. – С. 52–54.